

УДК 316.624:343.976(477)

Взаємозв'язок наркотизму та злочинності: дослідження серед ув'язнених в Україні

Сердюк О.О., Марковська Г.О.

Дослідження проблем зв'язку наркотизму та злочинності з'явилися ще у кінці ХІХ - початку ХХ ст.. Цей зв'язок на теперішній час не викликає сумніву, але існує ряд питань, які потребують уточнення. До цих питань належить взаємний зв'язок зі злочинністю різних видів адиктивної поведінки.

Ще на початку ХХ ст. цій проблемі були присвячені роботи П.І.Григор'єва (1900). С.А.Первушина, М.Н.Гернета «Наркотизм, злочинність і кримінальний закон» (1924), А.А.Герцензона «Злочинність і алкоголізм у РСФСР» та інші. Зв'язок наркотизму і злочинності у 20-х рр. вивчали М.Т.Белоусова і П.І.Люблінський. При цьому ряд дослідників фіксує відносно меншу частоту і тягар злочинів, які чиняться наркоманами (І.Н.Введенський, А.М.Рапопорт). Вживання наркотику (кокаїну) частіше йшло за злочином, а не передувало йому. У ХХ ст. тема наркотизму посіла стале місце в дослідницькій діяльності медиків, психологів, кримінологів та соціологів. В Україні, наприкінці 90-х рр. було проведено низку соціологічних досліджень молодіжного наркотизму (В.О.Соболев, І.П.Рущенко, О.О.Сердюк, В.Н.Подшивалкіна, Т.Г.Каменська, Н.А.Мирошниченко, О.М.Балакірева, та ін.) [1]. Наприкінці ХХ ст. кримінологічними дослідженнями було визначено так званий «психопатологічний індекс», тобто середню частоту психічних відхилень у засуджених, яка виявилася рівною 68% (Ю.М. Антонян, 1987). Алкоголізм та наркоманія розглядаються як психічні хвороби, і тому повинні бути включені у цей індекс. Окрім того, сталим є розуміння зловживання алкоголем як обтяжуючого чинника при скоєнні злочинів. У ХХ ст. питання про особливості вчинення злочинів особами з психічними аномаліями порушувало багато дослідників, переважно на теоретичному рівні, було обґрунтовано особливу роль психічних аномалій у генезисі злочинної поведінки, визначено розповсюдженість психічних аномалій серед різних категорій злочинців, досліджено особливості особи злочинця [2].

З метою вивчення взаємозв'язку адиктивної та злочинної поведінки у жовтні 2007 року нами було проведено масове опитування ув'язнених, що утримуються у кримінально-виконавчих установах Харківської області (ВК №18, ВК №43 та ВК № 54, жіночій), з використанням формалізованого анкетного опитувальника. Всього було опитано 605 в'язнів. Для аналізу взаємозв'язку споживання алкоголю з типом скоєного злочину, нами було виділено три групи злочинів – 1) майнові (ст. 185-190 КК – крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, шахрайство), 2) насильницькі (ст. 115-156 КК – вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, інші злочини проти життя та здоров'я особи, а також злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи), 3) наркотичні (ст. 305-324 КК – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів).

Аналіз отриманих даних показав, що суб'єктивна оцінка респондентами гостроти наркотичних проблем є вищою ніж суб'єктивна оцінка гостроти алкогольних проблем. Хоча масштаби та соціальні наслідки зловживання алкоголем значно більші ніж масштаби зловживання наркотиками, проблема наркоманії сприймається як більш гостра ніж проблема алкоголізму.

Респонденти, які скоїли наркотичні злочини схильні занижувати гостроту саме наркотичних проблем. Але слід відзначити, що суб'єктивна оцінка алкогольних проблем цими респондентами є гострішою ніж оцінка осіб, що скоїли майнові та насильницькі злочини.

Заходи з протидії наркотизму, які втілює держава, усіма респондентами оцінюються як «скоріше не ефективні». Але респонденти, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків вважають ці заходи «ефективними», або «скоріше ефективними». І це зрозуміло, бо вони знаходяться у в'язниці через ефективне здійснення таких заходів.

Опитані нами ув'язнені скоріше підтримують легалізацію наркотиків. Але респонденти, що скоїли насильницькі злочини найменш впевнені в її необхідності. Респонденти, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків вважають легалізацію наркотиків набагато більш необхідною, ніж інші опитані.

Толерантність до споживачів наркотиків в усіх респондентів досить низка (значення за шкалою Богардуса – 6,2 бала, при максимумі в 7 балів, що відповідає найменшій толерантності). Серед тих респондентів, хто вживав наркотики значення толерантність до споживачів наркотиків значно вище, ніж серед тих, хто наркотики не вживав. Серед тих респондентів, у яких в найближчому соціальному оточенні були споживачі наркотиків, також спостерігається готовність прийняти людей, котрі вживають наркотики на меншій соціальній дистанції ніж серед тих, у оточенні яких споживачів наркотиків не було. Жінки виявились менш толерантними до споживачів наркотиків ніж чоловіки.

Серед респондентів, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків спостерігається більша толерантність до наркоманів. Це також зрозуміло, бо саме споживачі наркотиків є основними «партнерами» цих респондентів, або по незаконному бізнесу, або по споживанню наркотиків.

Суб'єктивне емоційне відношення засуджених до споживачів наркотиків свідчить про негативне відношення до них, а також про існування «негативного стереотипу» споживача наркотиків у свідомості засуджених. Але слід зазначити, що серед тих респондентів, які вживали наркотики емоційне відношення до споживачів наркотиків менш негативне, ніж серед тих, хто наркотики не вживав.

Серед тих респондентів, у яких в найближчому соціальному оточенні були споживачі наркотиків, також спостерігається менш негативне відношення до людей, котрі вживають наркотики ніж серед тих, у оточенні яких споживачів наркотиків не було. Серед респондентів які скоїли насильницькі та майнові злочини, спостерігається негативне емоційне відношення до спілкування з споживачами наркотиків. А серед респондентів, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків – позитивне. Можливо зробити висновок, що респонденти, які знаходились на близькій соціальній дистанції з споживачами

наркотиків, мали їх серед друзів та родичів (таких респондентів серед засуджених більше половини), значно більш толерантні до них та сприймають їх менш негативно, ніж респонденти, у найближчому соціальному оточенні яких споживачів наркотиків не було.

Найменший процент споживачів наркотиків серед найближчого соціального оточення був у респондентів, які скоїли насильницькі злочини. Приблизно у половини респондентів, що скоїли майнові злочини були близькі родичі та знайомі споживачі наркотиків. Серед трьох чвертей респондентів, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків були близькі друзі чи родичі – споживачі наркотиків. Це свідчить про істотний вплив наявності у соціальному оточенні респондентів споживачів наркотиків на їх кримінальну поведінку спрямовану на порушення законодавства у сфері незаконного обігу наркотиків.

Оцінюючи зв'язок власного перебування у в'язниці з різними видами адиктивної поведінки 54,8% респондентів визнали наявність такого зв'язку з зловживанням алкоголем; 26,2% – з вживанням ін'єкційних наркотиків; 15,5% – з курінням «травки»; 14,3% – з вживанням не ін'єкційних наркотиків; 10,2% – з азартними іграми.

Для виявлення розбіжностей у суб'єктивній оцінці респондентами зв'язку їх перебування у в'язниці з різними видами адиктивної поведінки нами було підраховано сумарні індекси. Значення індексів коливається від 1 до -1. Значення 1 означає, що респондент повністю згоден, що його перебування у в'язниці пов'язано з тим чи іншим видом адиктивної поведінки. Значення індексу -1 означає, що респондент повністю не згоден, що його перебування у в'язниці пов'язано з тим чи іншим видом адиктивної поведінки (рис. 1). З усіх видів адиктивної поведінки, найбільш явний та усвідомлений зв'язок з перебуванням у в'язниці визначається респондентами відносно зловживання алкоголем.

Рис. 1. Індексна оцінка розбіжностей у суб'єктивній оцінці респондентами зв'язку їх перебування у в'язниці з різними видами адиктивної поведінки.

Респонденти, що скоїли насильницькі злочини відмічають найбільший серед опитаних зв'язок між їх перебуванням у в'язниці і споживанням алкоголю, і найменший зв'язок по усім іншим позиціям. Респонденти, що скоїли майнові злочини також відмічають зв'язок між їх перебуванням у в'язниці і споживанням алкоголю, але дещо менший. Респонденти, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків відмічають зв'язок з їх перебуванням у в'язниці і вживанням ін'єкційних наркотиків.

Уявлення більшості респондентів про допустимі межі споживання алкоголю відповідають думці, що алкоголь можливо вживати рідко і в обмеженій кількості. Уявлення половини респондентів про допустимі межі споживання наркотиків відповідають думці, що наркотики не потрібно вживати ніколи, ще третина вважає що іноді можливо вживати «легкі» наркотики.

Можливо зробити висновок, що межі допустимої поведінки відносно алкоголю для респондентів набагато ширші за межі допустимої поведінки відносно наркотиків. Найширші межі споживання алкоголю властиві респондентам, що скоїли майнові злочини, а найвужчі – респондентам, що скоїли насильницькі злочини.

Найвужчі межі споживання наркотиків властиві респондентам, що скоїли насильницькі злочини. Найширші – респондентам, що скоїли злочини пов'язані з їх незаконним обігом. Що свідчить про прямий зв'язок між споживанням наркотиків та злочинною поведінкою у сфері їх незаконного обігу.

Процент засуджених, які впевнені, що після звільнення будуть, чи скоріше за все будуть, вживати алкоголь більш ніж вдвічі вищий ніж процент респондентів впевнених що будуть після звільнення вживати наркотики. Значно більший процент засуджених однозначно впевнений що не буде вживати наркотики після звільнення у порівнянні з тими, хто однозначно впевнений що не буде вживати алкоголь (рис. 2).

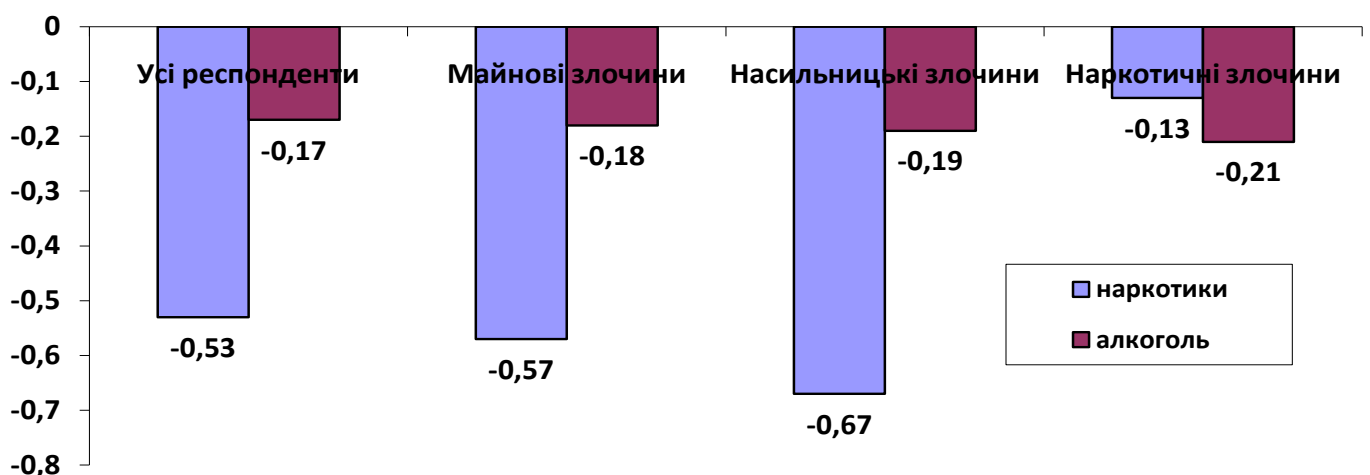

Рис. 2. Індексна оцінка намірів респондентів, що скоїли майнові, насильницькі та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, вживати у майбутньому, після звільнення, алкоголь та наркотики (значення коливаються від -1 до +1).

Найбільш впевнені у тому, що споживати алкоголь після звільнення не будуть респонденти, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, але вони з найбільшою вірогідністю, серед усіх опитаних,

повернуться до споживання наркотиків. Респонденти, які скоїли насильницькі злочини повернуться до споживання алкоголю та наркотиків з меншою вірогідністю ніж респонденти що скоїли майнові злочини.

Більшість респондентів вважає що зв'язок між споживанням наркотиків та алкоголю не існує, але серед осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків така впевненість менша ніж серед інших респондентів. Близько половини респондентів вважає що споживання «легких» наркотиків раніше або пізніше приведе до споживання «важких» наркотиків. Респонденти також вважають, що споживання алкоголю та наркотиків слабо пов'язано з захопленням азартними іграми.

Аналіз вживання наркотиків серед засуджених показує, що близько половини респондентів, за їх твердженням, вживали наркотики. Якщо проаналізувати відповіді респондентів на питання відносно конкретних наркотичних речовин – виявляється, що препарати конопель вживали більше 70% опитаних (деякі з опитаних не вважають препарати конопель наркотиками, тому ми бачимо дещо занижені показники самооцінки споживання наркотиків).

Найменший процент споживачів наркотиків серед осіб, що скоїли насильницькі злочини – 32%, дещо більший процент серед осіб, що скоїли майнові злочини – 49%, і найбільший процент споживачів наркотиків спостерігається серед осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків – 90%.

Найбільш розповсюдженими мотивами вживання наркотиків (табл. 1) виявились псевдокультурні мотиви вторинної раціоналізації поведінки (пояснення споживання наркотиків тим, що легкі наркотики не можуть серйозно нашкодити, їх вживання має навіть позитивні сторони), психологічні мотиви – гіперактивації поведінки (бажання покращити свій стан, підвищити активність і настрій) та атарактична мотивація (прагнення позбутися неприємних переживань, думок, заглушити їх), а також субмісивна мотивація (вплив друзів, товаришів, компанії). Менш вираженими опинились гедоністичні мотиви (прагнення до задоволення, бажання відчувати незвичні відчуття) та мотиви позбавлення від абстинентного синдрому (щоб нормально себе почувати, щоб не було «ломки»).

Серед трьох найбільш виражених мотивів споживання наркотиків в усіх групах респондентів що скоїли майнові, насильницькі та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків присутня атарактична мотивація. Тобто осіб, що скоїли злочини у споживанні наркотиків об'єднує саме прагнення позбутися неприємних переживань, думок, заглушити їх. Для респондентів, що скоїли майнові злочини, окрім атарактичної, характерною виявилась псевдокультурна мотивація вторинної раціоналізації поведінки (уявлення що легкі наркотики не можуть серйозно нашкодити, їх вживання має навіть позитивні сторони) та мотиви гіперактивації поведінки. Для респондентів, що скоїли насильницькі злочини, окрім атарактичної мотивації, характерними мотивами споживання наркотиків є псевдокультурні мотиви вторинної раціоналізації поведінки та субмісивна мотивація. Для респондентів, що скоїли злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, характерними є психологічні мотиви – атарактичні та гіперактивації поведінки та патологічна мотивація позбавлення

від абстинентного синдрому (щоб нормально себе почувати, щоб не було «ломки»).

Таблиця 1.

Процентний розподіл відповідей на питання «Якщо Ви вживали наркотики, що Вас спонукало до цього?» серед респондентів, що скоїли майнові, насильницькі та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Мотиви	майнові злочини	насильницькі злочини	«нарко-» злочини
Легкі наркотики не можуть серйозно нашкодити, їх вживання має навіть позитивні сторони	22,4	17,2	26,7
Вплив друзів, товаришів, компанії	16,9	11,7	26,7
В житті треба все спробувати, а зупинитися можна в будь-який момент	13,3	9,4	21,8
Прагнення стати «своїм» серед товаришів, серед них «так прийнято»	3,5	2,8	2
Відсутність зовнішнього контролю	2,4	1,7	2
Це модно, престижно	3,1	2,2	2
Невміння контролювати себе	2	2,8	2
Прагнення до задоволення, бажання відчувати незвичні відчуття	12,2	8,9	26,7
Прагнення позбутися неприємних переживань, думок, заглушити їх	19,2	12,2	43,6
Бажання покращити свій стан, підвищити активність і настрій	20,8	9,4	42,6
Щоб нормально себе почувати, щоб не було «ломки»	8,2	3,3	36,6
Був не в змозі пересилити тяги до вживання наркотиків, вживав завжди, коли вони в мене були чи коли мені випадала така нагода	4,7	0,6	20,8
Вживав наперекір всім, з духу протиріччя	2	3,3	4

Найбільш розповсюдженим шляхом вживання наркотиків є куріння «травки», їм скористались 49% опитаних. Другим по розповсюдженості шляхом є внутрішньовенні ін'єкції їм скористались 28% опитаних. Інші шляхи виявились менш розповсюдженими. Серед осіб, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків процент респондентів, які робили внутрішньовенні ін'єкції є загрозливо високим – 71%. Вживання наркотиків ін'єкційним шляхом можливо вважати ознакою регулярного споживання, і це з високою вірогідністю вказує на наявність у цих респондентів синдрому залежності. Серед респондентів, які скоїли майнові злочини найбільший процент респондентів, які користувались інгаляційним шляхом вживання наркотиків. Вдихання хімічних препаратів характерно для споживання летючих розчинників та деяких сортів клею, головним чином тих, що містять толуол.

Найбільш розповсюдженими наркотичними речовинами серед засуджених є «препарати коноплі» (їх вживали 71% опитаних), а також традиційно розповсюджений серед ув'язнених «чифір» (його вживали 75%

опитаних). Але, як ми вже зазначили вище, існує певна частина респондентів, які не визнають ці речовини наркотичними.

Звертає на себе увагу високий процент споживання наркотиків опійної групи. Кустарно виготовлені опіати вживали 39% респондентів, медичні опіати – 29%, трамадол – 33%, героїн – 20% опитаних. Димедрол, як засіб потенціації дії наркотиків вживали 38% респондентів. Високим є і процент споживачів групи стимуляторів, так первітін (вінт) вживали 30% засуджених, ефедрон – 19%, амфетаміни – 14%, а кустарно виготовлені препарати з лікарських засобів «ефект», «колдакт» та ін. вживали 12% опитаних. Препарати групи заспокійливих засобів, такі як транквілізатори вживали 18% респондентів, барбітурати – 13%, каліпсол – 10%, оксібутират натрію (бутират) – 8% опитаних. Галюциногенні засоби вживало порівняно менше респондентів, так «тарен» вживали 20% опитаних, ЛСД – 13%, місцеві галюциногенні гриби – 5%, псилоцибін та мескалін – 3%, фенциклідін 3% опитаних. Екстазі вживали 14% опитаних в'язнів. Інгаланти вживали 14% респондентів. Алкоголь вживали 92% респондентів. Курили тютюн до ув'язнення 92% і зараз курять 86% респондентів, бо тютюн не є забороненою адитивною речовиною у в'язниці.

Якщо розглянути структуру вживання наркотиків залежно від типу скоєного злочину (табл. 2), ми бачимо наступні закономірності:

По-перше, серед осіб які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків процент споживачів наркотиків набагато вищий ніж серед інших респондентів. Загрозливо високий процент споживачів кустарних препаратів опію (76%), героїну (41%) та трамадолу (69%). Оскільки кустарні опіати – це ін'єкційні наркотики, можливо зробити висновок, що серед осіб які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків більш ніж три чверті споживачів ін'єкційних наркотиків.

По-друге, приблизно вдвічі менший процент споживачів наркотиків серед осіб, що скоїли майнові злочини, але це не стосується такого класу наркотичних речовин, як галюциногени. Споживачів доволі екзотичних для України наркотиків – псилоцибіну, мескаліну та фенциклідіну, серед осіб, що скоїли майнові злочини вдвічі більше ніж серед осіб, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків. А споживачів ЛСД та тарену приблизно стільки ж, скільки серед осіб, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

По-третє, серед осіб, які скоїли насильницькі злочини спостерігається найменший процент споживачів усіх адитивних речовин, окрім інгалентів, процент їх споживачів незначно більший серед ніж в інших групах респондентів. Можливо стверджувати, що процент споживачів інгалентів приблизно рівний для усіх груп респондентів.

Спроби припинити вживання наркотиків робили 52% респондентів (серед осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків - 89%). Такі спроби можливо розглядати як ознаку синдрому залежності. З них за медичною допомогою до лікаря-нарколога, з метою припинення вживання наркотиків, звертались 21% усіх опитаних. Більшість опитаних прийняла таке рішення самостійно.

Таблиця 2.

Процент осіб, які вживали різні адиктивні речовини серед респондентів, що скоїли майнові, насильницькі та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків

	майнові злочини	насильницькі злочини	«нарко-» злочини
Препарати коноплі: марихуана, план, анаша, дядя, гашиш, молоко, каша...	68,4	57,7	91,6
Опіати медичні: морфін, омнопон, метадон, промедол, фентанил...	27,1	13,7	59,8
Трамадол, трамалгін	30,8	12,2	68,6
Опіати кустарні: ханка, черняшка, солома, ширево, бинти...	36,4	19,3	76,1
Героїн	18,8	8,6	40,5
Кокаїн, крек	14	6,1	22,4
Чіфір	75	68,3	84,1
Первитін (вінт)	25,9	9,8	65,1
Амфетаміни, фенамін, метаамфетамін	14,7	1,8	34,6
Ефект, Колдакт, Трайфед та ін.	11,1	4,4	23,4
Ефедрон (мулька, джеф)	18,2	7,9	40,2
Транквілізатори: сібазон, радедорм, мепробомат та ін.	25	10,3	59,3
Барбітурати: люмінал, барбаміл, етамінал натрію та ін.	12,2	6,8	26,9
Кетамін (каліпсол)	9,1	3,6	19,2
Оксібутират натрію («бутират»)	6,3	2,7	24
Інгалянти: клей, розчинники, ацетон та ін.	15,5	15,8	15,2
Димедрол	34,9	24,1	62,2
Тарен	22,2	14,2	25,6
ЛСД (LSD, марки)	15,1	7,9	16
Псилоцибін, Мескалін, DMT	4	1,8	1,2
Фенциклідін (PSP)	4	1,8	2,5
Гриби, галюциногени місцевого походження	5,1	2,6	6,2
Екстазі (МДМА, Е, ХТС)	15,6	8,7	20,5
Інші наркотики і психоактивні речовини	7,6	6,2	34,2
Алкоголь (пиво, вино, коньяк, водка)	91,4	90,5	93,5
Табак, сигареты (нікотин)	91,7	88,6	93,3

Строки на які після лікування респондентам вдалось припинити вживання наркотиків досить малі. Однак близько половини респондентів вказали, що їм вдалося припинити вживання наркотиків більше ніж на рік, що можна враховувати як відносно стійку ремісію, але ми вважаємо що в цей процент входять респонденти, які припинили вживання наркотиків внаслідок ув'язнення і об'єктивної неможливості їх придбання. На більші строки вдається припиняти вживання респондентам, які скоїли насильницькі злочини. Найкоротші ремісії спостерігаються серед осіб, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Аналіз віку, у якому респонденти вперше спробували різні адитивні речовини показав, що перші спроби тютюну та алкоголю головним чином здійснюються у віці від 12 до 17 років. Перші спроби наркотиків (препаратів коноплі, таблеток та порошків, ін'єкційних наркотиків) – здійснювались респондентами у віці від 14 до 19 років. Для осіб, які скоїли майнові злочини та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків не існує розбіжностей у віці першої спроби, а для осіб, які скоїли насильницькі злочини верхній вік першої спроби алкоголю та тютюну дещо вище. Серед осіб, що скоїли насильницькі злочини перші спроби ін'єкційних наркотиків відбувались раніше ніж у інших респондентів (незважаючи на те, що в цій групі респондентів рівень їх споживання набагато нижчий, ніж серед інших опитаних).

Аналіз споживання алкоголю серед засуджених (табл. 3) засвідчив, що 92% респондентів вживали алкоголь, з них 33% - регулярно, 52% часто, але не регулярно, 6% пробували декілька разів і 2% робили одиничні проби.

Таблиця 3.

Процентний розподіл відповідей на питання «Як часто ви вживали алкоголь?», серед осіб, що скоїли майнові, насильницькі та злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

	Ніколи не пробував	Пробував 1-2 рази	Пробував декілька раз	понад 10 разів, але не регулярно	Вживав регулярно	Процент проб
Усі респонденти	8,0	1,5	5,6	52	32,9	92
Майнові злочини	8,6	0,9	4,5	50,9	35,1	91,4
Насильницькі злочини	9,5	2	6,8	48	33,8	90,5
«Наркотичні» злочини	6,5	2,2	7,5	62,4	21,5	93,5

Така ж картина спостерігається і для груп респондентів, що скоїли різні злочини з незначними коливаннями. Найбільший процент споживачів алкоголю спостерігається серед осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, але серед них найменший процент регулярних споживачів алкоголю. Це можливо пояснити використанням алкоголю для вікарної (замісної) інтоксикації, коли неможливо здобути наркотики. Найбільший процент регулярних споживачів алкоголю спостерігається серед респондентів, що скоїли майнові злочини.

Найбільш вираженою виявилась традиційна (культурально обумовлена) та атарактична мотивація вживання алкоголю. Причому прагнення респондентів за допомогою алкоголю позбутись неприємних відчуттів та емоцій виявляється сильнішим за тиск мікросоціального оточення і навіть за прагнення пристосувати свій особистий досвід під вимоги «алкогольного мікросередовища», які є серед «звичайних людей» набагато більш вираженими ніж психологічні мотиви. Тому сильну вираженість атарактичної мотивації можливо вважати характерною ознакою для структури мотивації вживання алкоголю осіб, які скоїли правопорушення.

Слід відмітити, що традиційні, культурально розповсюджені мотиви споживання алкоголю властиві усім групам респондентів, а атарактична мотивація – більш притаманна респондентам, що скоїли насильницькі злочини.

Дещо менше, але все ж таки велике значення, по цій мотиваційній шкалі у осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків може бути пояснене вікарною інтоксикацією алкоголем (вживанням алкоголю з метою позбутись симптомів наркотичної абстиненції, при відсутності доступу до наркотиків). Серед осіб, що скоїли майнові злочини, атарактична мотивація виражена набагато менше ніж гедоністична, і саме прагнення до задоволення є основним психологічним мотивом споживання алкоголю для цих респондентів, крім того для них всі мотиви соціальної тріади виражені більше ніж мотиви психологічної, на відміну від інших респондентів.

У свідомості респондентів, що скоїли насильницькі злочини мотивація споживання алкоголю виражена та генералізована більше ніж у інших опитаних, це відбувається за рахунок сильної вираженості психологічної мотивації, а саме атарактичних мотивів.

Як і у випадку з споживанням наркотиків більше половини респондентів коли-небудь намагались припинити вживання алкоголю, і серед осіб, що скоїли насильницькі злочини цей процент найбільший. Поряд з тим, що процент споживачів алкоголю серед осіб, що скоїли насильницькі злочини найменший, великий процент спроб припинити споживання алкоголю можливо свідчить про найбільшу обтяженість вживання алкоголю патологічними наслідками для цієї групи респондентів.

З усіх респондентів за медичною допомогою до лікаря-нарколога, з метою припинення вживання алкоголю, звертались 14% опитаних. Більше половини респондентів робили це за власною ініціативою. Серед осіб, що скоїли насильницькі злочини за медичною допомогою з метою припинення вживання алкоголю звертались всього 10%. Великий розбіг між самостійними спробами припинити вживання алкоголю (72%) та зверненнями до медичної допомоги (10%) серед респондентів, які скоїли насильницькі злочини показує прихований характер розвитку алкогольної залежності серед цих респондентів, можливо це також вказує на побоювання респондентів викрити злякисний патологічний характер споживання алкоголю, наявність синдрому залежності від алкоголю.

Строки на які після лікування респондентам вдалось припинити вживання алкоголю, як і для наркотиків, досить малі. Однак більше половини респондентів вказали, що їм вдалося припинити вживання алкоголю більше ніж на рік, що можна враховувати як відносно стійку ремісію, але ми вважаємо що вони припинили вживання алкоголю внаслідок ув'язнення. Серед респондентів, які скоїли насильницькі злочини більше тих, хто знов почав вживання алкоголю протягом першого місяця утримання.

Аналіз вживання наркотиків та алкоголю у в'язниці дозволяє зробити декілька узагальнень. По-перше вживання алкоголю у в'язниці виявляється менш розповсюдженим ніж вживання наркотиків. Алкоголь вживають 5% а наркотики – 7% ув'язнених. Це можливо пояснити тим, що алкоголь транспортувати у в'язницю набагато складніше ніж наркотики. По-друге серед осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків процент тих,

хто вживає наркотики перебуваючи у в'язниці менший (4%) ніж серед інших респондентів (6% - насильницькі злочини, 7% - майнові злочини). По-третє серед осіб, що скоїли майнові злочини найбільший процент тих, хто вживає алкоголь перебуваючи у в'язниці (4%). Для тих, хто скоїв злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків цей процент складає 3%, для тих, хто скоїв насильницькі злочини – 2%.

Аналіз впливу вживання алкоголю та наркотиків на злочинну поведінку показує, що у стані алкогольного сп'яніння вчинювали правопорушення 66% респондентів, у стані наркотичного сп'яніння вчинювали правопорушення 22% респондентів, з метою знайти гроші на наркотики вчинювали правопорушення 18% респондентів (табл. 4).

Таблиця 4.

Процентний розподіл позитивних відповідей на питання «Чи вчинювали Ви правопорушення у стані алкогольного сп'яніння, наркотичного сп'яніння, а також з метою дістати гроші на наркотики?» серед респондентів, що скоїли різні злочини.

	Усі респонденти	майнові злочини	насильницькі злочини	«нарко-» злочини
вчинювали правопорушення у стані алкогольного сп'яніння	65,5	70,1	64,4	57,1
вчинювали правопорушення у стані наркотичного сп'яніння	21,9	22,4	10,9	35,4
вчинювали правопорушення з метою знайти гроші на наркотики	17,7	18,7	5,3	38,5

Найбільший процент респондентів, що скоювали злочини як з метою дістати гроші на наркотики, так і у стані наркотичного сп'яніння спостерігається серед осіб, які засуджені саме за злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Серед респондентів, що скоїли майнові злочини цей процент приблизно на третину нижче. Найнижчий процент осіб, які скоювали злочини з метою дістати гроші на наркотики, і у стані наркотичного сп'яніння серед осіб, засуджених за насильницькі злочини.

Найвищий процент скоєння злочинів у стані алкогольного сп'яніння спостерігається серед засуджених за насильницькі злочини (70%), менший серед осіб, які скоїли насильницькі злочини (64%) і найменший серед респондентів, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків (56%). Але слід зазначити, що в усіх випадках більше половини засуджених скоїли злочини у стані алкогольного сп'яніння. Безумовно стан алкогольного сп'яніння є впливовим фактором, що спонукає людину на злочинну поведінку.

Вивчення зв'язку захоплення азартними іграми та злочинної поведінки показує, що серед розглянутих нами видів адитивної поведінки захоплення азартними іграми у значно меншому ступеню пов'язано з злочинною поведінкою ніж споживання алкоголю та наркотиків. З опитаних нами респондентів 43% коли-небудь в житті грали в азартні ігри «на гроші», 40% коли-небудь в житті вигравали у азартні ігри суттєві для них суми грошей, а 31% визнали що вони коли-небудь в житті програвали у азартні ігри суттєві для

них суми грошей. У 12% опитаних виникали «борги» із за програшів у азартні ігри. По причині програшу (чи виграшу) у азартні ігри вчинювали правопорушення 7% респондентів.

Серед респондентів, що скоїли майнові злочини 10% по причині програшу (чи виграшу) у азартні ігри вчинювали правопорушення, серед респондентів, які скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків – 7%, а серед осіб, що скоїли насильницькі злочини – 5%.

Аналіз витрат грошей на різні види адитивної поведінки також показує розбіжності між групами осіб, що вчинили різні злочини. Серед тих, хто витрачав усі гроші, а якщо на хватало – займав, продавав речі – більшість робила це на наркотики (25%), і це зрозуміло, бо наркотична залежність найбільш швидко вражає людину, і її прояви вплив на поведінку є більш злякисним. На алкоголь усі гроші витрачало 19% опитаних, на азартні ігри – 11%. Цих респондентів можливо зі 100% вірогідністю віднести до хворих на залежність.

Респондентів, які тратять малу частину власних грошей на наркотики менше ніж тих, хто витрачає усі, або майже усі гроші, бо залежні від наркотиків респонденти вимушені щоденно витрачати суттєві суми грошей на свою залежність внаслідок психофізіологічних особливостей її протікання з одного боку, а також відносно великої ціни наркотичних засобів.

Значна кількість респондентів могла дозволити собі витрачати на алкоголь небагато грошей, так щоб це не відбивалось на власному або сімейному бюджеті, хоча як процент споживачів алкоголю, так і загальний процент тих, хто витрачає на нього гроші у півтора рази вищий ніж для наркотиків чи азартних ігор.

Для азартних ігор процент тих, хто витрачав на них усі, або майже усі гроші практично такий же як і тих, хто витрачав на алкоголь небагато грошей, так щоб це не відбивалось на власному або сімейному бюджеті. Що свідчить про досить злякисний характер розвитку залежності від азартних ігор.

Найменші витрати на наркотики та алкоголь спостерігаються серед респондентів, що скоїли насильницькі злочини, а найбільші, що цілком зрозуміло – серед респондентів, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Найменші витрати на азартні ігри спостерігаються серед респондентів, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, а найбільші витрати на азартні ігри спостерігаються серед респондентів, що скоїли майнові злочини.

Підсумовуючи сказане, ми можемо впевнено стверджувати, що споживання наркотиків та алкоголю тісно зв'язано з злочинною поведінкою. Загальні кількісні показники споживання наркотиків в 10 і більше разів перевищують аналогічні показники для законослухняної молоді. Крім того, ґрунтуючись на описаних вище особливостях, можливо виділити узагальнені характеристики патернів споживання алкоголю та наркотиків для осіб, що скоїли різні злочини.

Для осіб, що скоїли майнові злочини більш характерно інтенсивне регулярне споживання алкоголю, поряд з найменшим усвідомленням власної залежності від алкоголю чи негативних наслідків його вживання. Споживання

наркотиків серед них достатньо інтенсивне в кількісному аспекті та має певну психологічну обтяженість, тобто велику роль в ньому грають неконкретизовані психологічні проблеми, яких ці особи намагаються позбутись завдяки вживанню наркотиків. Однак це споживання не має характеру вираженої залежності.

Для осіб, що скоїли насильницькі злочини характерне найменш інтенсивне і найменш регулярне споживання алкоголю, поряд з найбільшим негативним впливом на їх поведінку і усвідомленням цього негативного впливу. Споживання алкоголю впливає на цих респондентів найбільш негативно. Споживання наркотиків серед них має найменшу інтенсивність і найменшу психологічну обтяженість, воно носить соціальний характер.

Для осіб, що скоїли злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків характерне інтенсивне нерегулярне споживання алкоголю, що має головним чином вікарний характер. Споживання наркотиків серед них має виключно патологічний характер. Воно характеризується найбільш вираженою залежністю і найбільшою інтенсивністю. Більш ніж три чверті з них – споживачі ін'єкційних наркотиків. Злочинна діяльність, пов'язана з незаконним обігом наркотиків, скоріше має вторинний характер і виникає внаслідок залежності від наркотиків, або розвивається паралельно з нею (це характерно для 90% цих злочинців).

Безумовно, перераховані вище особливості адитивної поведінки серед осіб, що скоїли різні злочини потребують подальшого вивчення, але представлене дослідження показує переваги саме соціологічних методів, які надають можливість детально розглядати зв'язок наркотизму та злочинності.

Література:

1. Сердюк О.О. Еволюція соціологічних поглядів на наркотизм // Український соціум. – 2005. – № 2-3 (7-8), – С. 68-78.
2. Сердюк О.О. Соціологічні дослідження наркотизму // Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: навчально-методичний посібник / кол. авт. – К.: ГЕРБ, 2008. – С. 26-62.